

El pluralisme esquifit i poc constitucional del nacionalisme espanyol dels nostres dies

José Ignacio Lacasta-Zabalza

Aquest article reprèn, amb voluntat de síntesi, algunes de les idees exposades per l'autor en el llibre *España uniforme*.¹ I també recull les seues crítiques al nacionalisme espanyol del present manifestades en les XVII Jornades de la Societat espanyola de Filosofia jurídica (València, 15 i 16 d'abril de 1999). La ponència que hi vaig presentar té com a títol «Temps difícils per al patriotisme constitucional espanyol».² Ara bé, potser el subtítol d'*España uniforme* —«El pluralisme escarransit i desmemoriat de la societat espanyola i de la seua consciència nacional i intel·lectual»— donarà indici precís d'allò que pretenc argumentar ací.

UN PLURALISME ESCARRANSIT

La tesi de fons consisteix a desvelar que la identitat nacional del «tot» espanyol rebutja qualsevol «alteritat» que ultrapasse

els límits esquifits de les pautes ideològiques dictades pels dos partits polítics principals del Parlament espanyol. El «tot» no admet la cultura política asimètrica de «les parts», posa el crit televisiu al cel davant qualsevol cosa que sone a «sobirania compartida» i «autodeterminació», no es planteja buscar la integració democràtica ni la unió voluntària dels nacionalismes de les nacionalitats en un projecte compartit.

El seu pluralisme —el de l'actual identitat nacional espanyola— és, així doncs, escarransit (*enteco*). La qual cosa s'afirma en el mateix sentit que li donava el 1611 a l'adjectiu *entecado* el *Tesoro de la Lengua Castellana o Española* de Sebastián de Covarrubias.³ En la seua versió més forta *entecado* volia dir el mateix que «podrit». En la seua versió més tova, que és la que ací fem servir, un *entecado* és un ésser «impedido en sus brazos y piernas, que las mueve con dificultad y torpeza». A hores d'ara el mot *enteco* ha passat al Diccionari espanyol vigent com a sinònim de «malaltís». Tot i que té molta més riquesa la definició de Covarrubias, puix que introdueix la idea de «malaptesa». Perquè es tracta, certament, d'un nacionalisme barroer i maldestre. Que no sap eixir del

José Ignacio Lacasta-Zabalza (Pamplona, 1946) és catedràtic de Filosofia del Dret a la Universitat de Saragossa. Ha publicat recentment el llibre *España uniforme (El pluralismo enteco y desmemoriado de la sociedad española y de su conciencia nacional e intelectual)*, Iruña/Pamplona, Pamiela, 1998.

més vulgar dels antiseparatismes, recolzat sempre en sospites i tòpics i quasi mai en raons serioses contrastades empíricament. En la seua dimensió més elaborada o menys basta, ha de recórrer a l'antiseparatisme d'Ortega y Gasset i a la seua Espanya concebuda com una *empresa común*, quan ben poc té de comuna en adreçar el gros de la seua propaganda política i intel·lectual contra els nacionalismes de les nacionalitats. Quant a la seua projecció jurídica, l'inspirador de la LOAPA –Eduardo García de Enterría– semblaria ser el *rien ne va plus* teòric de la repartició autonòmica de competències i el seu famós –i ben orteguïà– «llet i cafè per a tothom».⁴ I una jurisprudència del Tribunal Constitucional oscil·lant, però restrictiva i formalista, ha acabat per limitar el poder de les comunitats autònomes, sota el pretext de delimitar el recurs d'inconstitucionalitat a l'únic «àmbit propi d'autonomia» de les competències existents en l'Estatut corresponent. Tot negant *de iure* les comunitats autònomes que puguen tenir interessos més amplis que els seus propis.

Vist des de la perifèria, el fenomen antiseparatista és preocupant. Gran part de la intel·lectualitat orgànica sembla que no té cap altra ocupació –la idea és de Bartolomé Clavero– que «cancel·lar nacions i encobrir la pròpia», decidits com estan a negar el dret universalista d'autodeterminació en nom de no se sap quin «universalisme», ignorants de les dues autodeterminacions, la interna i l'externa, recollides en la legislació internacional subscrita per Espanya i ben descrites pel Tribunal Suprem de Canadà en la seua decisió sobre Quebec del 29 d'agost de 1998. Aquesta intel·lectualitat s'entesta

ara a importar el dogma nord-americà de l'exaltació de l'individu jurídic i de la inexistència dels «subjectes col·lectius», la corporeïtat dels quals només es manifestaria en símbols i banderes. No hi ha «nació» ni «poble», diuen plegats l'intel·lecte espanyol uniforme i el «pensament políticament correcte». Se'n obliden, així, del sistema jurídic en què vivim, en el qual sense construccions de «subjectes col·lectius» no hi ha drets individuals, i sense poder constituent no hi ha constitució que valga. La Constitució de 1978 arrenca en la primera línia del Preàmbul de quelcom tan col·lectiu com la «nació espanyola», en aquest mateix apartat hi apareixen els «pobles d'Espanya»; en l'article 1 «Espanya», la «sobirania nacional» i «el poble espanyol», i en el controvertit article 2, les «nacionalitats i regions» al costat de la «nació espanyola». I aquests subjectes col·lectivíssims no s'esvaeixen del text constitucional, una norma de rang màxim que crea drets i deures importants i que acaba en la seua Disposició Transitòria Quarta atorgant a «Navarra» la possibilitat d'incorporar-se al «règim autonòmic basc» mitjançant –entre d'altres mecanismes– una cosa tan col·lectiva com un «referèndum expressament convocat a l'efecte, i aprovat per la majoria dels vots vàlids emesos».

El desenvolupament cultural del pluralisme polític oficial és, sense cap mena de dubte, bastant escarransit a Espanya. En la pràctica, s'entén el pluralisme a la manera obtusa que ho fa Manuel Ramírez, catedràtic de Dret Polític, des de les pàgines del diari *El País*.⁵ Hi escriu que tenim «un pluripartidisme no excessiu», el dels partits que «s'han centrat en la societat». És a dir, que els que no s'han «cen-

trat» no estan en el sistema i potser que ni tan sols en la societat. Però el «perill», car la doctrina del professor Ramírez consisteix a aventar temors inconcrets i desconfiances envers la perifèria, és el del «regionalisme visceral». Perquè Ramírez, en la mateixa direcció ultraconservadora i preconstitucional que Julián Marías, mai no fa servir el terme «nacionalitats» i s'estima més el de «regions» (a despit de l'article 2 de la Constitució que parla de «nacionalitats i regions»). Aquest problema –el dels nacionalismes– dura ja massa per a Ramírez, el qual crida l'atenció sobre el risc «de continuar amb el *conllevar* orteguïà». És a dir, que li passa el mateix que a Ortega en la seua polèmica amb Azaña, quan el primer considerava la qüestió autonòmica catalana com una mena de creu que no hi havia altre remei que carregar. Cosa que li féu patir el blasme, ple d'agudeses, de Manuel Azaña a les Corts Constituents republicanes: «El Sr. Ortega y Gasset deia, examinant el problema català en el seu fons històric i moral, que és un problema insoluble i que Espanya només pot aspirar a *conllevarlo*». I Azaña es reia finalment d'Ortega en confersar-li que «a mi se'm presenta una fisonomia moral del poble català una mica diferent d'aquest concepte tràgic del seu destí». Una fisonomia particular, que allò que demanaria és tractament democràtic i intel·ligència per captar la seua *voluntat* quan «assoleix la forma, la dimensió, el volum i la línia d'un problema polític.»⁶

Ara: el nacionalisme espanyol de Manuel Ramírez, i de tants altres publicistes i universitaris, no té res a veure amb la percepció democràtica dels nacionalismes perifèrics per part de Manuel Azaña durant el període constituent republicà. Té a

veure, més aviat, amb els projectes anti-separatistes d'Ortega d'una Espanya concebuda com a «destí», en els quals es va inspirar directament –caldrà no oblidar-ho– la «unidad de destino en lo universal» de José Antonio Primo de Rivera. Cosa que no és una simple hipòtesi, sinó tota una història concreta del que s'ha esdevingut a Espanya.⁷

DÈFICIT DE MEMÒRIA HISTÒRICA

Aquest fals «pluralisme de centre» és així mateix *desmemoriat*. Franco és anomenat a la TVE i els seus telediaris «l'anterior Cap de l'Estat». I de la mateixa manera les llistes de carrers de moltes viles i ciutats d'aqueixa *Espanya uniforme* estan farcides de les «anterioritats» dels noms dels anticonstitucionals generals Mola, Millán Astray i Primo de Rivera. A Lleó es pot caminar des del carrer «Generalísimo» cap a l'avinguda de la «Constitución», com si es pogués compatibilitzar Franco amb els drets constitucionals avui reconeguts i contra els quals el dictador desencadenà un colp militar facciós. A l'entrada del Ministeri de Medi Ambient, a Madrid, hi ha una enorme estàtua eqüestre del general Franco en persona. I no gaire lluny hi ha les efígies dels dirigents socialistes Largo Caballero i Indalecio Prieto. Dos éssers que tingueren, junt als defectes, grans virtuts en tants i tants aspectes. Que –no en dubtem– es deuen haver revoltat en les seues tombes laiques davant la proximitat esculpida del mateix general Franco que els declarà la guerra a mort.

Vet ací com trobem culturalment la identitat nacional espanyola, com una

barreja impossible de la profunda intel·ligència d'Indalecio Prieto i la curtedat de mires de Francisco Franco. Una consciència esgarriada que no sap encara que per acceptar Prieto (o Azaña) –i la Constitució– cal rebutjar sense embuts la dictadura militar i nacionalcatòlica de Franco.

L'altra cara de la mateixa moneda amnèsica consisteix en la *invisibilització* de l'antifranquisme i els antifranquistes. No vol saber-se'n res, dels patiments i les morts que també portaren la llibertat a Espanya; ni saber perquè encara el 1976 el Tribunal de Orden Público obrí unes 5.300 causes contra el que són a hores d'ara perfectes drets fonamentals de la Constitució (associació, reunió, manifestació, llibertat d'expressió i d'altres). L'antifranquisme ha passat a acompanyar a totes les moltíssimes víctimes i perdedors de la història d'Espanya, amb la qual cosa no pot estranyar que la societat espanyola tinga un esperit democràtic insuficient i que mantinga (ho demostra Víctor Pérez-Díaz) una relació d'*exterioritat* amb l'estat democràtic de dret que, en principi, pertany a tota la ciutadania.⁸

Per tot això, un «patriotisme constitucional» espanyol sense un veritable passat compartit és molt defectuós. Totes les societats democràtiques en tenen, i a Portugal, per exemple, ningú no dubta de la inauguració de les llibertats constitucionals després de l'enderrocament de la dictadura feixista el 25 d'abril de 1974. La Constitució espanyola manca del seu antecedent democràtic més directe –l'antifranquisme i el text republicà de 1931– i aquest buit l'omple un franquisme embellit, la por, la ignorància o totes tres coses alhora. Les noves generacions de joves desconeixen què era el franquisme i

que l'origen de les seues llibertats democràtiques no es troba tan sols –tot i que també– en la reunió dels «pares de la Constitució». Se'ls ha amagat l'actuació de la torturadora Brigada Político-Social, del Tribunal para la Represión de la Masonería y el Comunismo, dels moltíssims Consells de Guerra contra persones civils amb resultat de mort o la realitat dels milers de presoners polítics en totes les etapes de la dictadura, així com l'excepcionalitat del Tribunal de Orden Público i del Tribunal de Responsabilidades Políticas (el qual, indignament, castigà els presidents legítims de la Segona República, i les seues famílies, amb multes milionàries per complir el seu deure constitucional).

I no s'hi val a dir que el record de tot això i dels seus protagonistes fomenta avui «odis i rancúnia». Perquè ja han passat vint-i-tants anys des del traspàs del dictador i el que es promou, en realitat, és una incultura històrica i una insensibilitat democràtica certament alarmants.

La societat espanyola recolza en hipòtesis de memòria escanyolides i falses, perquè hi manca ni més ni menys que tot allò que féu el franquisme des de l'1 d'abril de 1939 fins a les primeres eleccions generals de 1977. Prou sabem que hi hagué amnisties i «autoamnisties» més que generoses en 1976 i 1977. No es tracta, doncs, de demanar responsabilitats, sinó simplement de recordar les actuacions de cadascú i d'encarar la veritat. Ni el sistema polític ni la societat gosen fer-ho i s'estimen més buscar aixopluc en una «guerra civil» en la qual un gran nombre de persones no hi vam ser, perquè no havíem nascut encara. La consciència social, asseguren els estudis de Paloma Aguilar i Víctor Pérez Díaz, sembla preferir majori-

tàriament la «guerra civil com a tragèdia» en tant que moment fundador de l'actual democràcia. Perquè així es reparteixen les culpes entre tots dos bàndols. A hores d'ara sabem a bastament que els «rojos» afusellaren capellans i monges i els franquistes poetes, en un moment enfollit en què tots fores cruels i «caníbals».⁹

Perquè el «cainisme» o el rebregat «canibalisme» no donen compte de quelcom de fonamental que se li ha furtat a la identitat nacional espanyola. Val a dir, que el règim legítim era el de la Segona República i l'il·legítim el de Franco, que s'alçà en armes contra el primer i contra el que havien dit les urnes; contra la Constitució legal de 1931 i els Estatuts d'Autonomia.

És el cas, si seguim els esmentats, i molt informats, treballs sociològics de Paloma Aguilar i Víctor Pérez Díaz, que el gran públic espanyol té una visió negativa de la Segona República, que «desemboca» –segons la metàfora fluvial– en la «guerra civil». I a més a més això es va deure als «errors dels republicans» i a les seues maldestres institucions. Una visió matussera i unilateral, aquesta, amb conseqüències morals i jurídiques d'allò més greu, per tal com hi desapareix la principal *responsabilitat* del franquisme en l'execució sagnant del colp militar que féu caure la República, alhora que es fan fonedissos els objectius anticonstitucionals i antidemocràtics (l'abolició del sufragi universal) que perseguí i aconseguí l'anomenat «bàndol nacional». Per a la consciència espanyola Franco troba, així doncs, «atenuants» en els «errors republicans». Una ànima social malmesa que salta de la guerra civil a l'anomenada «transició», tot desviant la mirada per tal de no veure allò que es féu entre 1939 i 1977. Si a això hi afegim que

el sistema polític espanyol no ha fet una condemna institucional clara i contundent del franquisme (ni Aznar, ni molt menys Felipe González, amb el seu estueig a l'*Azor*, ni el Rei); si tenim present que el cadàver del president legítim de la Segona República, Niceto Alcalá-Zamora, tornà a Espanya quasi d'amagat i d'una manera vergonyosa, mentre que les restes de l'anticonstitucional i perjur Alfons XIII tornaren amb honors militars de cap d'estat a El Escorial, cal deduir que els fonaments democràtics de la identitat nacional espanyola –no hem d'enganyar-nos-en– són bastant fluixos i més que conciliadors amb el passat immediat més que dictatorial.¹⁰

Llevat dels incorregibles com Felipe González, una part de la societat espanyola –i és un símptoma encoratjador– ha mostrat el seu acord davant la possible extradició d'Augusto Pinochet pels seus crims, però no ha estat capaç d'enfrontar-se amb els crims i les malvestats que s'han esdevingut a la seua pròpia i ben propera Espanya, una vegada acabada una socorreguda guerra civil a la qual remet de manera oportunista i rutinària tot allò que fa referència a la repressiva actuació franquista.

EL TOT I LES PARTS

L'anomenat «patriotisme constitucional» resulta, doncs, ben poc «constitucional»; i la unitat del «tot» es construeix amb materials tan autoritaris com l'antiseparatisme de tots els dies i amb un antiterrorisme més aviat poc –i de vegades no gens– constitucional.

A més, l'intel·lecte uniforme usa el concepte de «constitució» en un sentit fal·laciós, d'una manera abstracta, iusna-

turalista i excloent de totes les persones i els partits que no entren en el seu univers «constitucional». Els periòdics del dia 19 de juny de 1999 reportaven que José María Aznar, davant el pacte del Bloque Nacionalista Galego i el Partit Socialista de Galícia en les institucions municipals, retragué al PSOE que s'aliàs «amb partits que posen en qüestió l'Espanya constitucional».

La Constitució, però, no és una cosa tan compacta com pot ser-ho el formigó armat, ni un Dret Natural deslligat de la realitat jurídica i política. El «marc de la Constitució», ho assenyalava Bartolomé Clavero, conté «els drets, les llibertats, no pas les institucions, els organismes». Els «drets fonamentals» i la resta de llibertats constitueixen el nucli jurídic sobre el qual cal entendre's democràticament. La Constitució és, també, una estructuració del poder i les institucions diverses. Però, d'acord amb el rigorós plantejament de Bartolomé Clavero: «les institucions són mal·leables i contingents; les llibertats, no».¹¹

Doncs bé, per a l'escarransit pluralisme espanyol la Constitució és exactament el contrari d'això que tan correctament defineix Bartolomé Clavero. És una organització del poder polític intocable, immodificable, «única i indivisible» en el seu caràcter nacional. Tanmateix, el Bloque Nacionalista Galego és una força que es distingeix per la seua defensa inequívoca dels drets fonamentals i la llibertat. Així, resulta ser molt més constitucional, en el sentit tècnic de rigor, que no el Partit Popular. Entre d'altres coses, perquè el BNG té molt incorporada la cultura anti-franquista (i, qui s'ha pensat que es pot ser demòcrata, a Espanya, sense ser antifranquista?) i el pensament republicà de Castella. Recolza en un ahir certament esdevin-

gut, culturalment sòlid i no pas en l'enfosquiment de la memòria del PP, que compta amb personatges com Fraga Iribarne. Que és el mateix Fraga que postulà com a ministre de Franco la formació del Consell de Guerra i el posterior assassinat del comunista Julián Grimau els anys seixanta; i el mateix ministre dels fets sagnants de Vitòria i Montejurra en l'esbombada «transició».

Una «Espanya constitucional» com la d'Aznar, que exclou el Bloque Nacionalista Galego i els seus centenars de milers de votants, el que propugna de fet és un bipartidisme agressiu i va contra el veritable «pluralisme polític», que és un dels «valors superiors» de l'ordenament jurídic espanyol, inclòs, efectivament, a l'article 1.1 de la Constitució.

És anticonstitucional el programa de «compliment íntegre de les penes» del Partit Popular en les seues campanyes electorals. I ho és per la seua incompatibilitat absoluta amb l'article 25.2 de la Constitució, que indica de manera preceptiva que «Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades a la reeducació i la reinserció social».

Naturalment, hom pot defensar idees anticonstitucionals –fins i tot l'horror de la pena de mort, com fa Gustavo Bueno– per mitjans pacífics, sense coacció ni violència. Així ho exigeix la «llibertat d'expressió» (article 20.1 de la Constitució). Ara: qui atempta contra el «principi d'humanitat» de les penes de l'article 15 de la Constitució, hauria de deixar de parlar en el nom monopolista de l'«Espanya constitucional». Una Espanya que fos això (i que en realitat no ho és o no del tot) s'estaria d'actuar en contra dels drets fonamentals reconeguts en els articles 15 i 25.2 de la Constitució.

Les normes jurídiques sobre estrangeria i la Llei espanyola 1/96 neguen als immigrants —segons critica Javier de Lucas— «el dret a la tutela judicial efectiva» i l'«assistència lletrada al detingut», cosa que es fa amb «violació flagrant d'allò disposat a l'article 24.2 de la Constitució, que reconeix aquest dret bàsic a tots els éssers humans.»¹²

Però el PP no ha estat tot sol pel que fa a la conculcació dels drets fonamentals. Tant els governs del PSOE com els del PP han posat en pràctica una política de dispersió dels presos d'ETA. El recalitrant PP ja ha rebut dos avisos del Parlament espanyol (el darrer, pel juny de 1999) perquè els acoste a l'àrea basconavarresa. Amb aquest afer el cas és que ha sortit a la llum un cinisme constitucional veritablement indignant. Quasi sempre la propaganda que dóna suport a aquestes mesures anticonstitucionals porta la discussió a terrenys com ara «els drets dels presos», si en tenen o no i fins a quin punt, i la possibilitat o no de la «reinserció» (sempre malentesa com a «penediment» unilateral). Doncs bé, la primera cosa que cal escatir és elemental: si ha existit o no aquesta deliberada política penitenciària de disseminació dels presos etarres lluny de les seues terres i famílies. I atès que hi ha hagut de veritat aquesta política premeditada contra centenars de presos i els seus parents, més que injustament castigats, ja que així figura en els nombrosos escrits d'apologistes de la dispersió com Javier Pradera o Fernando Reinares, resulta, doncs, que s'ha atemptat des dels governs i els mitjans de difusió contra els articles 14 i 25.2 de la Constitució. Perquè l'execució de la pena té com a límit que no es pugui discriminar uns presos respecte

d'uns altres en raó del delicte comès o de qualsevol altra cosa (així doncs, no es pot acostar uns a les seues cases i uns altres allunyar-los-en), segons allò que diu l'article 14 del text constitucional. Prohibició de tota discriminació en tota l'«activitat penitenciària» que ordena, per tal que no hi haja dubte, l'article 4.1 del vigent Reglament Penitenciari de 1996. L'article constitucional 25.2 prescriu que les penes, sempre —i sense excepcions— orientades a la «reinserció social», han de complir-se en les millors i no en les pitjors condicions per part de la població reclusa i en establiments on tot empresonat «hi gaudirà dels drets fonamentals d'aquest Capítol, tret dels que estiguen expressament afectats pel contingut de la resolució condemnatòria». I la decisió condemnatòria no pot incloure l'allunyament del reclus del seu entorn familiar i social. I no pot fer-ho perquè això fóra com incrementar la pena de privació de llibertat amb un altre càstig complementari. Perquè fóra violentar l'article 2 de l'actual, i ja esmentat, Reglament Penitenciari, que obliga a què el «compliment de les penes» tinga com a model «la vida en llibertat» i que es faça sempre «afavorint els vincles socials».

El Dret es pot retòrcer molt i molt, però d'ací no se'n poden treure interpretacions diverses, car «afavorir» no vol dir «perjudicar» ni entrebancar o impedir, sinó allò que diu. Perquè sempre «les normes han de ser interpretades segons el sentit propi de les paraules» (article 3.1 del Codi Civil, d'especial rellevància per a les lleis penals i penitenciàries).

La hipocresia d'aquesta polèmica es pot comprendre amb un exemple ben gràfic. Vera i Barrionuevo, ja indultats, proclamaren la seua «innocència»; és a dir, no

s'havien penedit ni molt ni poc. Però la sentència s'havia executat correctament en complir-se a la presó de Guadalajara i prop de les seues famílies i els seus, és a dir, «afavorint els vincles socials» —com exigeix la llei— dels condemnats pel segrest de Marey.

Les lleis i la Constitució no foren pensades únicament perquè les complís la ciutadania. Un Estat de Dret és aquell que se sotmet al Dret i que no els dona la raó als qui el combaten en comprovar que això no és així perquè les institucions no compleixen allò jurídicament regulat. Els governs del PSOE i PP no han fet cas de la importància de l'article 9 de la Constitució en els tres apartats que té. Perquè en aquest afer penitenciari han deixat de banda l'apartat 1 que prescriu que «els poders públic se sotmeten a la Constitució i a la resta de l'ordenament jurídic». No han volgut aplicar el manament de l'article 9.2 ni «promoure» o «bandejar els obstacles» per tal que els presos d'ETA no siguin discriminats. I, finalment, han infringit del tot el «principi de legalitat» d'aqueixa norma 9.3 en ignorar allò que diu la mateixa Constitució, la Llei General Penitenciària i el Reglament Penitenciari pel que fa a com han d'executar-se les penes als establiments penitenciaris espanyols.

També el PNB permeté el seu dia aquesta política de dispersió dels presos etarres. Hi ha rectificat a fons i amb elegància. Però hauria de reflexionar per la mala cultura que es crea en la societat basca i navarresa quant als «drets fonamentals». Si hi ha una filosofia democràtica insuficient al si del nacionalisme basc, això es deu, en gran manera, al fet que no es creu en la necessitat de lluitar per la universalitat dels «drets fonamentals» i es cau

en aquest vici tan espanyol de pensar que el dret es troba aquí, disponible, a l'inoble servei del que dicte la política.

Una cultura jurídica de «el tot i les parts» hauria de dur-se a terme sobre l'afirmació que no hi ha delictes bons i dolents segons qui els cometa. La privació de la vida i de la llibertat d'un ésser humà cal rebutjar-la de totes passades. Per això esdevé sagnant —al País Basc i Navarra— l'indult de Vera i Barrionuevo i el manteniment a la presó de l'antiga Mesa Nacional d'HB. Sembla, segons el que s'ha filtrat a la premsa, que el Tribunal Constitucional repararà el desfici jurídic —amb tots els respectes— del Tribunal Suprem. Que condemnà els membres d'HB mitjançant una interpretació extensiva en matèria penal, cosa que està rigorosament prohibida per les normes pertinents. En el seu moment Enrique Gimbernat criticà amb encert aquesta sentència perquè aplicava la categoria de «delicte de perill» a l'emissió d'un vídeo el contingut del qual no és delictiu, segons el Tribunal Suprem mateix, i per consegüent no existeix cap «perill» de lesió de ningú. Una sentència que, tanmateix, van aclamar i aplaudir irresponsablement des de José M. Aznar fins a Fernando Savater.

«El tot i les parts» hauria d'ensenyar que si els d'HB, o qui siga, han d'anar a la presó, que siga per delictes comesos i castigats per la llei i no perquè ho diga l'opinió pública. Hom no pot procedir, amb els d'HB ni amb ningú, com ho feia la Inquisició en prohibir tot allò que venia *ex illis*, dels altres (moros i jueus). Un criteri vertaderament constitucional no ha de traçar una ratlla dels drets i les llibertats i propugnar que només són *ex nobis*, de nosaltres. La resta, els delinqüents, els con-

demnats per delictes de terrorisme, tenen també els seus drets, que cal saber respectar i fins i tot defensar a contracor si escau.

D'altra banda, i aquesta sentència és paradigmàtica, cal criticar la dictadura de les enquestes dels futurs votants. Fins el Tribunal Suprem s'ha fet càrrec en el Fonament Jurídic Setè d'aquesta sentència sobre HB de «la consciència de la comunitat a què pertany i a la qual serveix» el jutge. I, tanmateix, cal recordar que els drets fonamentals i «la presumpció d'innocència» no estan a disposició de les opinions públiques, per molt majoritàries que siguin. De fet, en aquesta societat uniforme hi ha massa gent partidària de la pena de mort, tot i que aquesta ha estat, justament i jurídicament, esborrada fins i tot de l'àmbit militar espanyol.¹³

PATRIOTISME CONSTITUCIONAL

Molt –massa– es parla i s'escriu de l'anomenat «patriotisme constitucional». Però se l'ha buidat de contingut i s'ha perdut de vista que consisteix: *a*) en la recerca d'una identitat nacional compartida que tinga com a aliment comú els procediments democràtics i els drets fonamentals; *b*) el seu inventor Habermas hi afegeix també el cultiu d'una memòria crítica del passat més recent (del nazisme i el comunisme –sense equiparacions indegudes– a Alemanya, del franquisme a Espanya); i *c*) a Espanya ha de recolzar-se en l'enteniment voluntari –i no en la discòrdia– entre «el tot i les parts».¹⁴

La desqualificació quotidiana dels nacionalismes perifèrics en els mitjans de comunicació i entre la intel·lectualitat del

«tot» no respon ni als procediments democràtics exigits (per la seua falta de pluralisme), ni a un establiment de ponts de comprensió mútua, ni a cervells oberts cap a la cultura política de «les parts».

Intel·lectuals com ara Antonio Muñoz Molina, resseguint un camí recorregut ja amb més força per Julián Marías, llancen tot el pes de la culpa de l'absència d'una Història comuna ben pensada damunt les espatlles dels anomenats «particularismes». Segons aquests tòpics, les històries valencianes, les geografies andaluses o les mitologies basques, quasi que han malmès l'escaient Història d'Espanya. Ja està bé criticar les exageracions si es produeixen, com en tota la polèmica sobre la ubicació del *Gernika* de Picasso. Però està malament fer demagògia. No tots els «mites» cauen del costat perifèric i la unitat espanyola amb sons imperials d'Ortega y Gasset, com els descobriments d'Amèrica de Laín Entralgo, els discursos de la Corona amb sabor a Julián Marías i a la seua «unitat en la diversitat», la nacionalitat espanyola indiscutible i *eviterna* de Federico Jiménez Losantos, la multinacionalitat sense nacionalisme basc de Fernando Savater, l'«existència objectiva» d'Espanya de Garcia Trevijano, l'estat refós de Gustavo Bueno, així com l'eclosió històrica de l'Estat espanyol que crea la nació política (sense parar esment si aqueix estat era democràtic o no), no són, tot plegat, més que argumentacions segons el pensament d'un «patriotisme constitucional» no fictici, de caràcter –l'adjectiu és de Habermas– «prepolític» o no democràtic. Que no tenen com a substrat la llibertat i la voluntat dels éssers individuals i de les nacions de l'Estat espanyol, tot inventant, d'aquesta manera, una unitat nacional que

pretén posseir l'aura quasi natural d'allò que ha existit des de sempre.¹⁵

Certament, al si del nacionalisme basc hi perviu la fonamentació «mítica», com és el cas de l'estudi de la conquesta de Navarra el segle XVI per l'historiador Mikel Sorauren. En aquesta obra hi ha una mica de confusió entre la «història de la sobirania» i la de la llibertat (que no són necessàriament coincidents). Això no obstant, en aquesta mateixa *Historia de Navarra* podem llegir que uns tres mil navarresos lluitaren en el bàndol republicà i que uns 2.789 (en xifres molt documentades) foren afusellats com a conseqüència del terror facciós desencadenat el 18 de juliol de 1936. Aquest historiador denuncia la desaparició, el 1972, dels arxius militars que guardaven els expedients dels navarresos republicans i l'ocultació de les proves escrites de la repressió franquista. En general, Sorauren no dubta ni un moment quant a la legitimitat de la República, tot i que no hi estalvia crítiques, ni quant al caràcter de «rebel·lió militar» anihiladora («que no en quede ni un», apunta que digué Mola) del colp franquista. Sorauren no sols va a l'encontre de la memòria anti-franquista, sinó que exigeix més documentació i un millor accés a la que n'hi ha.¹⁶

Aquesta actitud i aquesta memòria, amb les excepcions d'alguns historiadors com Julián Casanova, no són tan fortes ni tan coherents, ni estan tan esteses, en l'àmbit social del «tot». Ja hem vist què pensava una part important de la societat espanyola dels «errors republicans». I ací sí que es produeix un desencontre de les «parts» amb el nacionalisme espanyol, perquè l'exili de Castelao en el galleguisme i l'afusellament –ja acabada la guerra– de Companys per al nacionalisme català, són

símbols ben reals, estimats i presents d'allò que vertaderament s'esdevingué.

Mario Vargas Llosa, que s'ha convertit en un impartidor de doctrina antiperifèrica, en la seua elogiosa exègesi del *bucle* de Jon Juaristi, creu que «àdhuc si el país basc no hagués estat objecte, sobretot durant el règim de Franco, de vexacions i prohibicions intolerables contra l'eusquera i les tradicions locals, la llavor nacionalista hauria germinat també». Però el més abracadabrant és l'explicació final del novel·lista peruà: «perquè la terra en què cau i els adobs que la fan créixer no són d'aquest món concret».¹⁷ Que és com dir que el nacionalisme basc, com que no és d'aquest món, pertany al tipus teològic de problemes que representa l'existència de l'altra vida després de la terrenal, el cel diví o el rol dels querubins.

Seriosament: compareu això amb els neguits d'un nacionalista basc com Mikel Sorauren, que demana més dades i menys romanços entorn de la repressió franquista, i que estableix un nexa de causa a efecte entre la dictadura i la resistència del nacionalisme a l'àrea basconavarresa, i comprovareu que, tot i els seus mites de segles passats, les tesis de Sorauren sobre la república i el franquisme són molt més democràtiques i de concòrdia que no les de Juaristi i Vargas Llosa. Aquests dos escriptors, en devaluar allò que es va sofrir i en prescindir de la repressió que s'abatí sobre el basquisme, fan impossible una cosa que seria d'allò més convenient: la reconstrucció conjunta d'una memòria antifranquista de «el tot i les parts».

A més a més del plans d'estudi, de les Humanitats a la deriva i de la LOGSE, així com dels efectes en els cervells juvenils de les televisions, no són precisament els

«particularismes» els que han cavat aquest fossat d'ignorància col·lectiva sobre els nostres antecedents històrics més immediats. Són aquells que, des dels seus llocs de comandament polítics i culturals, no han volgut que es conega col·lectivament en tota la seua enormitat el franquisme, des del principi fins al final. És més còmode –i més covard– fer vagarejar les pors de la societat per la guerra civil en què no vam participar, en comptes de construir una història solidària elemental, com la que tenen Itàlia, França i Portugal: després d'una horrible dictadura i de dolors sense fi, es va donar a llum –en conivència o «consens» amb antics franquistes– la nounada Constitució.

L'entrevista mantinguda per Felipe González, el 10 de març de 1998, amb el periòdic mexicà *La Reforma* demostra fil per randa el que ací es critica.¹⁸ De l'ocasió única que tingué quan fou governant, en pensa González: «Era una gran avinentesa per a passar comptes amb la història. No fou així. Ho vaig acceptar com una de les regles del joc del poder. En podeu treure les conseqüències que vulgueu». El resultat cultural, en la interpretació de Felipe González, molt exacta d'altra banda, és que, des d'aquesta perspectiva: «Hom analitza allò aparent, el que hi ha damunt la taula, però no el que hi ha a sota».

I, certament, així son «les regles del joc» del poder polític espanyol i tots els seus governs amb el passat immediat, puix que dedicant-se a allò «aparent» no hi ha espai per a escorcollar sota aquesta hipòcrita taula la veritat despullada on es troben els veritables antecedents democràtics de la Constitució d'avui: el republicanisme i l'antifranquisme. La conseqüència no en pot ser més nefasta: damunt la taula hi ha Cánovas del Castillo, Alfons XIII i aqueixes llistes de carrers espanyols farcits de noms franquistes i anticonstitucionals.

Caldria posar punt i final a aquesta manca de coratge cívic que encara permet pensar a un ampli sector de la ciutadania que, a la manera de Felipe González, es pot passar amb tota tranquil·litat del carrer del «Generalísimo» al de la «Constitución». En canvi, caldria arribar a un mòdic acord cultural quant a això: pel primer carrer es desfila disciplinadament a pas de legionari i pel segon es passegen amb tranquil·litat els éssers lliures, a condició que sàpiguen que la Constitució és un text mínim o un indret intermedi per a l'exercici dels drets fonamentals i no un *trágala* del poder polític organitzat en la trona bipartidista.

Traducció de Jaume Soler

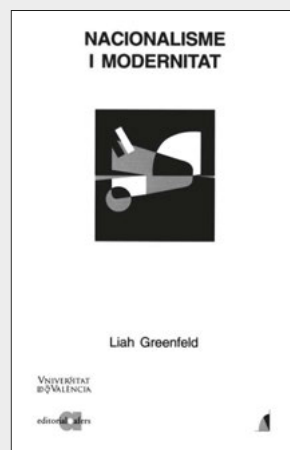
1. LACASTA-ZABALZA, José Ignacio, *España uniforme (El pluralismo enteco y desmemoriado de la sociedad española y de su conciencia nacional e intelectual)*, Iruña/Pamplona, Institución Príncipe de Viana/Gobierno de Navarra/Editorial Pamiela, 1998.
2. LACASTA-ZABALZA, José Ignacio, *Tiempos difíciles para el patriotismo constitucional español*, Materials de les XVII Jornades de la Societat espanyola de Filosofia jurídica i política, Universitat de València, 1999, pp. 1-69. Pròxima publicació en l'*Anuario de Filosofía del Derecho*.

3. COVARRUBIAS, Sebastián de, *Tesoro de la Lengua Castellana o española*, Madrid/Mèxic, Turner, 1984.
4. BASTIDA, Xacobe, *Miseria de la autonomía (Una filosofía del Estado autonómico)*, Oviedo, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo, 1999.
5. RAMÍREZ, Manuel, «La cuarta ocasión», *El País*, 19 de juny de 1999.
6. AZAÑA, Manuel, *Defensa de la autonomía de Cataluña*, Barcelona, Undarius, 1977, pp. 11-14.
7. LACASTA-ZABALZA, *España uniforme*, p. 306.

8. *Ibidem*, pp. 305-352.
9. *Ibidem*, p. 316.
10. LACASTA-ZABALZA, *Tiempos difíciles para el patriotismo constitucional español*, pp. 3-6.
11. CLAVERO, Bartolomé, «Derecho histórico (vasco) y Derecho constitucional (español)», en el llibre col·lectiu *Foralismo, derechos históricos y democracia*, Bilbao, Fundación BBV, 1998, pp. 263-286.
12. LUCAS, Javier de, «Derechos Humanos: ¿un ideal de emancipación?», *Hika*, 94 (1998), pp. 23-27.
13. Aquest afer dels presos d'ETA i de la sentència sobre HB es tracta àmpliament en la introducció del llibre *España uniforme*. Allà s'hi pot copsar així mateix la grandesa moral i el sentit comú de Dario Fo, que criticà aquesta sentència com una mostra de «debilitat» i un atac a la «llibertat d'expressió». També s'hi arreplega el disbarat jurídic de Fernando Savater, que qualificà –pel seu compte i en paral·lel– la temptativa d'emetre el vídeo com una «coacció als ciutadans»; quan la «coacció» és, en el món del Dret, una conducta de qui «impedeix a un altre amb violència fer allò que la Llei no prohibeix, o l'obliga a fer allò que no vol» (article 172 del Codi Penal). I, què o quina cosa en concret i a qui concretament «impediren» o «obligaren», i «amb violència», els condemnats d'HB a «fer allò que la Llei no prohibeix o allò que no volia»? No res, no cap i a no ningú n'és la resposta jurídica inequívoca. Fernando Savater faria bé de recordar que no tots sabem de tot i que el Dret penal i processal és una tècnica que exigeix un mínim de coneixement. *España uniforme*, pp. 51-53. Per a entendre la gravetat d'aquesta sentència de condemna d'HB, cal matisar, després de la indicació d'Enrique Gimbernat, que el Tribunal Suprem ha deixat de banda tota la seua doctrina «unànime» sobre els delictes de «col·laboració amb banda armada». GIMBERNAT ORDEIG, Enrique, *Ensayos penales*. Madrid, Tecnos, 1999, pp. 62-65. Cal no oblidar que aquesta sentència, segons crítica Gimbernat, és també «una amenaça per al futur de la llibertat d'expressió en aquest país».
14. LACASTA-ZABALZA, *Tiempos difíciles para el patriotismo constitucional español*, pp. 1-3.
15. *Ibidem*, pp. 1-28.
16. SORAUREN, Mikel, *Historia de Navarra, el Estado vasco*, pròleg de Tomás Urzainqui i prefaci de Koldo Martínez Gárate, Iruña/Pamplona, Pamiela, 1998, pp. 172 i 385-387.
17. VARGAS LLOSA, Mario, «La vieja que pasa llorando», *El País*, 2 d'agost de 1998.
18. LACASTA-ZABALZA, *Tiempos difíciles para el patriotismo constitucional español*, p. 48.

el món de les nacions

1. François Thual, *Els conflictes identitaris*, 184 pp.
2. Alfons Cucó, *Els confins d'Europa. Nacionalisme, geopolítica i drets humans a la Mediterrània oriental*, 190 pp.
3. Ernest Gellner, *Nacionalisme*, 112 pp.
4. Liah Greenfeld, *Nacionalisme i modernitat*, 196 pp.

NOVETAT

PUBLICACIONS DE LA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

editorial **afers**